

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מטות-מסעי, תשס"ג
מספר 506מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חוק הפרת נדרי אישה בספרות קומראן ובחז"ל

כמו כל מצווה אחרת בתורה, גם המצווה המאפשרת לאב או לבעל להפר את נדרי אשתו (או בתו) ביום שמעו (במ' ל', ד-יז) השתנתה והתפתחה לאורך הדורות במסגרת התורה שבעל פה. חלק מהתפתחות זו מצוי עוד במקורות יהודיים מימי הבית השני אשר נתגלו במערות שמצפון מערב לים המלח, בקרבת ח'רבת קומראן. ברצוני להתמקד באזכור מצווה זו המצוי דווקא בטקסט שאיננו הלכתי במהותו, אלא בעל אופי חכמתי-דידקטי. בחיבור זה שנתגלה בקומראן והקרוי 'מוסר למבין', מצויה פסקה ארוכה העוסקת ביחסי איש ואשתו, ובה נזכרת זכותו של הבעל להפר את נדרי אשתו:

אשה לקחתה ברישכה קח מולדי[ה]... מרז נהיה בהתחברכה יחד התהלך עם עזר בשרכה] ... על כן יעזב איש את אביו ו[א]ת אמו וד^בב[ן]ק באשתו והיו לבשר אחד]. אותכה המשיל בה ותש[מ]ע[ה] בקולכה ו? ... אביה] לא המשיל בה מאמה הפרידה ואליכה [תשוקתה ותהיה] לך לבשר אחד. בתכה לאחר יפריד ובניכה [לנשיהם?] ואתה ליחד עם אשת חיקכה כי היא שאר ער[ותכה], ואשר ימשול בה זולתכה הסיג גבול חייהו. ב[רוחה] המשילך להתהלך ברצונכה ולא הוסיף נדר ונדב[ה]. השב רוחכה לרצונכה וכל שבועת אסרה לנדר נד[ר] הפר על מוצא פיכה, וברצונכה הניא[ה] מ[ב]ל[ני] עשות מוצא[שפתיכה. סלח לה] [למענכה אל תרבן נדרים, פן יקל?] כבודכה בנחלתכה (11,vi-20,iii, 2 4Q416).¹

אף שהטקסט קטוע במספר מקומות, ולא ניתן להבין בו כל משפט, ברור שחלקה הראשון של הפסקה עוסק בקשר החזק שבין איש לבין אשתו (1-6), ומהווה פרפרזה פרשנית על הפסוק: "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בר' ב', כד). אלא שבניגוד לרוח השוויונית הנושבת מהכתוב בתורה, מחבר המגילה מדגיש שוב ושוב את שליטתו של הבעל באשתו. תפיסה זו, אף שאינה עולה בקנה אחד עם תפיסת מעמד האישה בימינו, אינה מפתיעה כלל כשאנו עוסקים בחיבור מימי הבית השני.

בסוף הפסקה עובר המחבר לדון בסמכותו של הבעל להפר את נדרי אשתו (7-9), ונראה שהוא מביא חוק זה כדוגמה מקראית לשליטה של הבעל באשתו. אך כשהמחבר מציג את החוק, הוא חורג במספר נקודות מפשט המקרא. כך, למשל, זכותו של הבעל להפר את נדריה של אשתו ביום שמעו (במד' ל', ד-ט), הופכת ב'מוסר למבין' להוראה קטגורית, הגורסת: "וכל שבועת אסרה לנדר נד[ר] הפר" בכדי "לא להוסיף נדר ונדב[ה]". הביטוי המקראי "וה' יסלח לה" (שם ל', ט), הופך ב'מוסר למבין' להוראה לבעל: "סלח לה [] למענכה אל תרבן נדרים". שינויים אלו משקפים יחס שלילי של המחבר כלפי נדרי האישה ונטייה הלכתית לבטל נדרים אלו לחלוטין. אותה גישה מצויה בחיבור נוסף שנתגלה בקומראן, במגילת ברית דמשק (ב"ד, 16, 10-12):

[ע]ל שבועת האשה אשר אמ[ן]ר [א]ישה להניא את שבועתה אל יניא איש שבועה אשר לא [י]דענה אם להקים היא ואם להניא אם לעבור ברית הוא יניאה ואל יקימנה וכן המשפט לאביה.

את הגישה השוללת קיום נדרי נשים יש לראות אולי, על רקע מהותם של נדרי אישה בימי הבית הראשון והשני. ניתן לטעון שהנדר היה הדרך העיקרית שבה מימשו נשים את עבודת האלוקים שלהן, כיוון שהדרך הפורמאלית

¹ הטקסט פורסם על ידי ג'ון סטרגנל ודניאל הרינגטון בכרך 34 של הסדרה: Discoveries in The Judean Desert (DJD). הוא מצוי בשני עותקים: 11 iv-20 iii, 2 4Q416 ו- 10 4Q418 b-a, 3-10. ראו: Strugnell, J. & Harrington, D. J. *Qumran Cave 4 XXIV: Sapiential Texts Part 2: 4QInstruction (M□sār L^e Mēvṣn): 4Q415 ff.* (DJD XXXIV), Oxford 1999, pp. 110-124, 236.

של עבודת הא-ל במקדש הייתה חסומה בפניהן.² אפשר שריבוי נדרי הנשים גרם למתיחות בינן לבין בעליהן, שעליהם נפל תשלום הנדרים, וכך התפתחה מגמה הלכתית הדורשת לבטל לחלוטין את נדרי הנשים. רוח דומה נושבת מדבריו של פילון האלכסנדרוני, פילוסוף ופרשן יהודי שחי בסוף ימי הבית השני. פילון גורס שבדין שללה התורה את זכותה של האישה לשלוט בנדריה, שכן פעמים רבות נודרות הנשים בקלות ראש ובלא שבינו את מלוא המשמעות של נדרן (על החוקים לפרטיהם, ג' 24-25).

בבואנו לבחון הלכה זו אצל חז"ל, אנו מוצאים בה שינוי משמעותי מגישתו של בעל ה'מוסר למבין'. מדרשי ההלכה, המשנה והתלמודים גורסים כולם שאין לבעל זכות להפר את נדריה של אשתו, אלא אם כן יש לו סיבה מיוחדת לכך.⁴ הביטוי החוזר פעמים רבות במקורות אלו: "אינו יכול להפר", מלמד שחז"ל התייחסו לנדרי האישה בכבוד רב, ולא ראו בהם משהו שניתן לבטלו כלאחר יד. רק סיבות הנוגעות לחובותיה של האישה כלפי בעלה הצדיקו הפרת נדריה, ולכן יכול הבעל להפר לאשתו רק 'נדרי עינוי נפש' או 'נדרי שבינו לבינה':

כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש" למה נאמר? לפי שהוא אומר 'והפר את נדרה אשר עליה'. שומע אני בין נדרים שיש בהן עינוי נפש בין נדרים שאין בהם עינוי נפש. ת"ל 'כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפירונו', לא אמרתי אלא נדרים שיש בהם עינוי נפש. ... נדרים שהם בינו לבינה מניין? ת"ל 'אלה החוקים אשר ציוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו'. שומע אני בין שיש בהן עינוי נפש ובין שאין בהן עינוי נפש, ת"ל 'כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש' (ספרי במדבר, קנה [מהדורת הורוביץ, עמ' 206]).

אך אין זו הגישה היחידה בספרות חז"ל. מקורות אחרים, הנראים דומים יותר למסורת ההלכתית שבמגילות קומראן, שוללים עקרונית ריבוי נדרים, הן נדרי נשים והן נדרי גברים:

דתני רב דימי אחוה דרב ספרא: כל הנודר, אע"פ שהוא מקיימו – נקרא חוטא, אמר רב זביד: מאי קרא? וכי תחדל לנודר לא יהיה בך חטא' (דב' כ"ג, כג), הא לא חדלת - איכא חטא (בבלי נדרים עז, ע"ב).
על פי מקורות אלו עצם הנדר הוא שלילי, כיוון שהתחייבות כלפי שמיא היא מוחלטת והאדם לעולם איננו יודע אם יוכל לקיים את נדרו או לא. בכדי להימנע מסיכון חמור של ביטול נדר, עדיף להימנע לחלוטין מנדרים. דעה זו מקובלת בכתבי חז"ל אף שלעתים הוצגה גם דעה אחרת (בבלי חולין ב, ע"א):

והא כתיב: 'וכי תחדל לנודר לא יהיה בך חטא', וכתיב: 'טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם' (קהלת ה', ד), ותניא: טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר, דברי רבי מאיר, ר' יהודה אומר: טוב מזה ומזה נודר ומשלם.
ר' יהודה מסתייג מהשלילה המוחלטת של נדרים בדברי ר' מאיר. הוא מבקש להדגיש שהנדר איננו מעשה שלילי כשלעצמו, אלא שחשוב ביותר להקפיד ולקיים נדרים.

לשתי הגישות שמצאנו בספרות חז"ל יש עיקרון מנחה אחד, והוא החשיבות הרבה שייחסו חכמים לנדר ולשבועה. למטבע זה יש שני פנים: מצד אחד, אם הנדר חשוב כל כך ובעייתו כל כך - עדיף לא לנדר כלל; ומצד שני, אם איש או אישה נדרו נדר, אין להפר אותו אלא בנסיבות מאד מיוחדות ומנומקות.

הדמיון הפורמלי שמצאנו בין מקצת דרשות חז"ל לבין ההלכה הקדומה שמשקפת במגילות קומראן איננו מעיד, אם כן, על המשכיות רעיונית או הלכתית. האחרונים שללו נדרי נשים דווקא מתוך חוסר כבוד לנשים, ואילו חז"ל שללו נדרים בכלל מתוך ייחוס חשיבות עצומה לנדר.

ד"ר גבי ברזלי
המחלקה לתנ"ך

² K. Van Der Toorn, "Female Prostitution in Payment of Vows in Ancient Israel", JBL .108 (1989), pp. 193-205. הראיות של ואן דר טורן לקוחות מהמזרח הקדמון, ממחקרים אנתרופולוגיים בני זמננו, ומהמקרא. המקורות

המקראיים התומכים בדעתו הם: שמ' ל"ח, ח; שמו"א א', י-יא; ב', כב; משלי ל"א, ב.

³ ראו תרגומה של חוה שור, ס' דניאל נטף (עורכת), **כתבי פילון האלכסנדרוני**, כרך ג, ירושלים תש"ס, עמ' 27.

⁴ ספרי במדבר, קנה; נדרים יא, א-ב; בבלי נדרים, עט, ע"ב; פג, ע"ב; ירושלמי נדרים יא, א.